

Árdeli dallamok – A Kovács András Ferenc-olvasás lehetőségei a közoktatásban

MÉSZÁROS MÁRTON

Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

KAF írásművészetének a közoktatás keretei közt történő tárgyalása számos izgalmas lehetőséget kínál az ezzel kísérletezők számára, noha kétségtelenül jó néhány nehezen megkerülhető problémát is fölvet. A nehézségek minden bizonnyal a közoktatásban, illetve a tudományos igényű szakirodalomban használt terminológia – és főként az alapvető problémafókusz (irodalomfölfogás) – mindmáig nem kellő hatékonysággal áthidalta különbségében gyökereznek. Míg a KAF-szöveg rendkívül dialógusképesnek mutatkozik bizonyos teoretikus kérdéses irányokkal, a közoktatásban a mai napig elterjedt szerzőközpontú irodalomfelfogás nézőpontjából (a gyerekversek kivételével, ahol ezt a szempontrendszer hagyományosan nem érvényesítik) feltűnően nehezen szólaltatható meg. Alapvető probléma, hogy az ezredforduló költészeti tendenciáinak részletes tárgyalására a legtöbb esetben nem marad idő. Mindez azonban nem csupán akadály, hanem akár lehetőséget is kínálhat is a két „szféra” és a két irodalomfölfogás közti közvetítésre – és ezen közvetítő feladatra KAF költészeténél alkalmasabbat keresve sem találhatunk: tulajdonképpen KAF költészetét a közoktatásban tanított szinte valamennyi fontos és hangsúlyos témakör, korszak vagy költői életmű kapcsán „összehasonlítási alapként” vehetjük számításba: az effajta kortárs irodalmi jelenségekkel történő összehasonlítások pedig (akár konkrét szövegelemzések keretei közt, akár csupán példaként) legalább annyira segíthetik az adott szerző vagy irodalomtörténeti korszak stilisztikai, poétikai, retorikai sajátosságaiban való elmélyülést, mint a kortárs magyar irodalom (vagyis az olvasókhöz, diákokhoz nyelvi, kulturálisan legközelebb álló irodalmi alkotások) élővé tételét. A tanulmány azokat a nagyobb problémacsoportokat veszi sorra, amelyek kapcsán KAF költészetének tanítása akár a közoktatás jelenlegi keretei közt is megvalósítható: a gyerekköltészet, a költői „maszkok”, alakmások valamint az intertextualitás problémakörét, majd egy függelékkel: néhány konkrét – a középiskolai oktatás menetébe is jól beilleszthető – összehasonlító elemzésre javasolt szöveg felsorolásával zárul. A felsorolásból látható, hogy szinte alig akad olyan, a középiskolában tanított költői életmű, amelynek vizsgálatához KAF költészete ne kínálhatna újabb szempontokat.

Kulcsszavak: gyerekköltészet, intertextualitás, szerepköltészet, kortárs magyar költészet, Kovács András Ferenc

Kovács András Ferenc (Szatmárnémeti, 1959) vagy ahogyan a szakirodalomban is emlegetik: KAF, az egyik legtöbbet elemzett, legnagyobb hatású kortárs magyar költő. Költészete a kilencvenes évek kritikai vitáinak egyik legfontosabb terepe volt (erről bővebben *Korpa, Mészáros és Porczió*, 2017). A KAF-értelmezés kulcsfogalmi – „identitásvesztés”, „kulturális emlékezet”, „nyelvi megelőzőség”, „intertextualitás”, „szerepköltészet” – a tradicionális szerzői pozíció elbizonytalanítására, majd felszámolására, végső soron pedig az irodalmi szöveg eredendő nyelvi, intertextuális létmódjára, irodalmiságára kérdeznek rá. Költészetének a mai magyar irodalomban szinte példa nélküli formagazdagságát a következetes részletességgel

felépített költői maszkok, alakmások (Jack Cole, Lázár René Sándor stb.) is segítik. KAF írásművészetének egyik meghatározó eleme a hagyomány általi megelőzőség belátása, a költői megnyilatkozás „eredetiségéről” való lemondás. A forma iránti elkötelezettségben Csokonaival és Kosztolányival; sokszínűségében Weöressel rokonítható (vö. *Harmath*, 2013).

KAF írásművészetének a közoktatás keretei közt történő tárgyalása számos izgalmas lehetőséget kínál az ezzel kísérletezők számára, noha kétségtelenül jó néhány nehezen megkerülhető problémát is fölvet. A nehézségek minden bizonnyal a közoktatásban, és a tudományos igényű szakirodalomban használt terminológia – és főként az alapvető prob-

Mészáros Márton

lémafókus (irodalomfölfogás) – mindmáig nem kellő hatékonysággal áthidalta különbségében gyökereznek. A fenti, hangsúlyozottan jelzesszerű felsorolásból is érzékelhetővé válik a KAF-értelmezői hagyományban meghatározó szerephez jutó fogalmi keret látványos inkompatibilitása a közoktatásban használt fogalomkészlettel és kérdésvetésekkel, amely probléma természetesen számos más, a szakmai reflexióban igen erősen kanonizált kortárs magyar irodalmi életmű (Esterházy Péter, Garaczi László, Parti Nagy Lajos stb.) taníthatóságát is ugyanilyen mértékben megnehezíti. Míg a KAF-szöveg rendkívül dialógusképesnek mutatkozik például a fent jelzett, teoretikus kérdezési irányokkal, a közoktatásban a mai napig elterjedt szerzőközpontú irodalomfölfogás nézőpontjából (a gyerekversek kivételével, ahol ez utóbbi szempontrendszer hagyományosan nem érvényesítik) feltűnően nehezen szólalhat meg. Alapvető probléma az is, hogy az ezredforduló költészeti tendenciáinak részletes tárgyalására a legtöbb esetben nem marad idő.

Mindez azonban nem csupán akadály, hanem akár lehetőséget is kínálhat a két „szféra” és a két irodalomfölfogás közti közvetítésre – és ezen közvetítő feladatra KAF költészeténél alkalmasabbat keresve sem találhatunk. Sőt, a bevezetőben említett fogalmak értelmezésbe való bevonása („intertextualitás”, „hagyomány általi” vagy „nyelvi megelőzöttség”) tulajdonképpen szinte szükségszerűen oda vezet, hogy KAF költészetét a közoktatásban tanított szinte valamennyi fontos és hangsúlyos témakör, korszak vagy költői életmű kapcsán „összehasonlítási alapként” vehetjük számításba: az effajta kortárs irodalmi jelenségekkel történő összehasonlítások pedig (akár konkrét szövegelemzések keretei közt, akár csupán példaként) legalább annyira segíthetik az adott szerző vagy irodalomtörténeti korszak stilisztikai, poétikai, retorikai sajátosságaihoz való elmélyülést, mint a kortárs magyar irodalom (vagyis az olvasókhöz, diákokhoz nyelvileg, kulturálisan legközelebb álló irodalmi alkotások) élővé tételét.

Gyerekköltészet

Óvodás kortól kisiskolás korig nyilvánvalóan KAF gyerekversei ajánlhatók – elsősorban mondókázásra, esetleg játékos verstanulásra. közös olvasásra. A szerző – aki pályája kezdetétől folyamatosan foglalkozik gyerekköltéssel – eddig öt gyerekvers-kötetet jelentetett meg. A *Miénk a világ* (Kovács, 2000)¹ *Vásárhelyi vásár* (Kovács, 2003) és a *Víg toportyán* (Kovács, 2005) Erdélyben jelentek meg², ezért magyarországi terjesztésük kissé esetleges volt, szerencsére azonban ezen kötetek anyagának jó része megtalálható a *Magvető* által kiadott, és Takács Mari által igen invenciózusan és progresszíven illusztrált *Hajnali csillag peremén* (Kovács, 2007)³ című gyűjteményes anyagban is, amely nem csupán a három Erdélyben megjelent kötet anyagából válogat, de számos „felntetteknek szánt” verset is – elsősorban a szövegek hangzó, játékos aspektusát kiemelve – gyerekversként kínál (újra)olvasásra. KAF gyerekköltészetére általában is jellemző ez a fajta „kettős kódolás”: azaz, hogy miáltal a felnőtt és a gyerek olvasót (vagy hallgatót) – nyilvánvalóan a szöveg különböző regisztereiben –, egyaránt képes megszólítani. Szintén erre a kettős kódolásra, illetve kettős olvashatóságra épít a legutóbbi „gyerekvers-kötet”, az *Egerek könyve* (Kovács, 2015) is, amely Szalma Edit vicces, néhol kissé groteszk, a szövegekkel aktív dialógusba lépő illusztrációival jelent meg, a *Magvető* gondozásában.

Noha valamennyi kötet igen magas színvonalú, szép kiállítású kiadvány⁴, talán meg-

¹ Az illusztrációk képi világa a hetvenes évek gyerekkönyv-illusztrációit idézi: mindez persze mit sem von le kétségbevonhatatlan művészi értékéből.

² Utóbbi két kötetet a Deák Ferenc illusztrálta a mai, magyarországi olvasó számára kissé ódivatúan.

³ A kötet a Márai-programba is bekerült, így elvileg valamennyi magyar közkönyvtárban hozzáférhető.

⁴ Jelen sorok szerzőjének például az *Egerek könyve* különösen kedves darabja, annak ellenére is (vagy éppen azért), mert az önfelelt játékoság mellett elsősorban teoretikus problémákkal, a költőiség, irodalmiság olyan alapkérdéseivel szembesíti olvasóját, mint pl. a név, különösen a személynév körüli kétségek: a szövegek jelentős része már címében is jelzetten a tulajdonnévhez tartozó „személy”, „személyiség” szövegi megalkotását teszi

kockáztatható az az értékelés, hogy a fenti kötetek közül komplexitás, az illusztrációk vitathatatlan gyerekközpontúsága, szépsége és játékosága, különösen pedig a tanításban való felhasználhatósága tekintetében egyértelműen a Hajnali csillag peremén emelkedik ki. A kötet egésze – az ismert gyerekverskötet-hagyományt követve – egyfelől a naptári év eseményei alapján szerveződik (Vízkeresztől Karácsonyig), a verscímekben is következetesen jelezve mind a hónapok, mind az évszakok múlását (Vízkereszt, Farsangi bolondságok, Március, április, ó! Májusi nóta, Tavaszutó, Juharfában nő a nyár, Júniusi gombászás, Nyári varázslat, Július, Augusztusi sóhajtás, Őszelő, Gyorsan ellobbant a nyár, Szeptember, Őszi nap, Szüreti mulatságok, Szüreti ének, Őszi hold, Télelő, December, Téli falucska, Erdélyi tél, Karácsonyi énekek, Betlehemes, Téli éjszakák). Ez a szerkesztési eljárás megkönnyíti a versek kontextualizálását a tanításban, lehetővé téve például, hogy minden hónapban vagy minden esemény? kapcsán közösen elolvassuk az arra az időszakra vonatkozó verset vagy verseket. Másfelől a napszakok (ébredés-alsás) logikáját is követi a kötet: hajnaltól (ehhez rendre a Hold képe társul) az éjszakáig (ehhez pedig a csillagoké) ívelő rendben közölve a verseket.

A Hajnali csillag peremén – ahogyan a KAF-gyerekversek egészét – a gyerekversek „érzéki, játékos irányvonalát” (Lapis, 2017. 101. o.) követi, amely a gyermeki befogadáshoz igazodva erősen támaszkodik a nyelv hangzóságának, a költészet szekvencialitásának vagy ritmikusságának megtapasztalására, átélésére és örömére (ezért is mondogathatók, „mondókázhatók” ezek a versek); gyakran pedig – különösen a

legkiemelkedőbb darabokban – az elbűvölő akusztikai élmény „varázslata” és a tartalom közti diskurzusra vagy éppen kontrasztra.

Erre a kontrasztra épül például a sokat elemzett Friss tinta, tinta, tinta című szöveg is, amely annak a Friss tinta (*Banyó és mtsai.*, 2005) című gyerekversek-antológiának is kötet címadó darabja lett, amely a kétezres évek közepén szemléletformáló és úttörő szerepet vállalt a legfrissebb magyar gyerekversek tendenciák fölmutatásában és népszerűsítésében.

Kovács András Ferenc
Friss tinta, tinta, tinta!

Földdja fent a holdat
Az éji tentaoidat
Ma este még kicsordul
Csillagfény sem csikordul
Alusznak kósza macskák
Malackák jó lovacsákák
Nem leng a régi hinta
Terjeng az égi tinta
Nincsen több ugra-bugra
Álom száll kengurukra
Nincsen víg ugri-bugri
Alszik Balu Maugli
Majom méhecske medve
Durmol végleg feledve
Hogy vadmézet nyalinta
Nincs hinta meg palinta
Most nem lehet lovazni
Papírdarabkán pacni
Földdja fent a holdat
Az éji tentaoidat
Folt szunnyad így az irkán
Nyugszik Bagira Sir Kán
Bölcs nyúl ravaszdi róka
S a rozzant óraműben
Elpilledt kis manóka
Álmában ring az inga
Szivárgó ritka tinta
Hegyek sorára csordul
S a szó a szó a szó is
Más oldalára fordul
A nincs jelenbe olvad
Földdja fent a holdat
Az éji tentaoidat
Friss tinta tinta tinta

feladatává; a névhez tartozó persona jellemvonásai pedig mintha legalább annyira magukból a nevekből következnenek, mint megfordítva: (Cincius Mus Musculus – erős, Marczipáni Marcell – cukrász, Futokoda Cukijó – segítőkész stb.) Hasonlóképpen invenciózus és a teljes kötetet keretbe foglaló játék a gyereknyelv által éghangként meghatározott „cin” szócska és általában a „ci” hangkapcsolat poétikai és akusztikai lehetőségeinek igen szórakoztató feltérképezése, amelyet a szöveg nem ritkán szintén a tulajdonnév problémájával együtt vizsgál (pl. Cincilla Prézli, XXX. Felicián, Alvinczy Nárcisz, Szőr Lőrinczy Jácint, Pucc Cini stb.).

Mészáros Márton

Aludj kincsem ma hol vagy
Krisztinka tinka tinka

Az andalító, trochaikus lejtésű sorokból építkező szöveg intenciója szerint egy altató-dal, egy, csak a vers zárlatában lelepleződő (és valószínűleg csupán a felnőtt olvasó számára érzékelhető) csavarral, amely még a legkiválóbb értelmezők figyelmét is rendre elkerüli: a legtöbb, a szövegről szóló elemzés ugyanis egyáltalán nem szembesül azzal az értelmezési lehetőséggel, hogy az „altató” esetleg olyasvalakihez szólhat, aki fizikai valójában *nincs jelen*, holott a vers zárlata, legalábbis szemantikai szinten, aligha érthető másképpen: „Aludj kincsem ma hol vagy / Krisztinka tinka tinka.” Ebből a kiindulópontból a nyugodni térő játékok, meselények, gyermeki elfoglaltságok (egyébként is kissé ellentmondásos, nyugtalanító képekkel teli) seregszemléje alapvetően teszi kétségessé a szöveg altatóként, vagyis a szó literális értelmében ’altatásra szánt beszédként’ való olvashatóságát. A lista egyébként pozitív, vidám, gyermeki önfeledtséget sugalló elemeinek tagadásása (*nem leng a régi hinta, nincsen víg ugri-bugri, nincs hinta meg palinta*) tulajdonképpen tragikus veszteséglistává hangolja a szöveget; azt az értelmezést sem zárva ki, hogy a felsorolt tárgyak és cselekvések sora végső soron azon dolgok katalógusa, amelyek alkalmasak arra, hogy felébredjék az éppen a Friss tinta tinta című szöveget író „Én”-ben a távollévő Krisztinka emlékét, aki ennek az elszakíttóságnak a traumatikus élményét a Friss tinta tinta című szöveg formai rögzítésében igyekszik domesztikálni vagy megszelídíteni. A szó legpozitívabb értelmében vett pátosz (azaz az olvasóban keltett fájdalom, együttérzés, szánalom) abból a kettősségből fakad, hogy az olvasó csak a szöveg legvégén szembesül (ha szembesül egyáltalán) azzal, hogy tulajdonképpen egy el nem hangzó, esetleg csupán valamilyen emlékként felidéződött altatódal szövegét olvassa.

Hasonlóképpen erre a „kettős kódolásra”, forma és tartalom közti rejtett kontrasztra épül a kötet címadó verse, a Hajnali csillag peremén is:

Kovács András Ferenc
Hajnali csillag peremén

Hajnali csillag peremén
várjuk a reggelt, te meg én:
harmatozó fény a házunk,
mélybe kalimpál a lábunk.

Vacsoracsillag peremén
lessük az estét, te meg én:
elsuhanó fény a házunk,
reszket a mélyben a lábunk.

Földre bukó fény: te meg én.
Éjbe hunyó fény: te meg én.
Lobban a sóhaj-uszályunk:
csönd ciripelget utánunk.

A szöveg – számos Weöres-gyerekkershez hasonlóan – a hangzás, az akusztikai élmény andalító muzsikája mögött az emberi létezés és nemlétezés szorongató egzisztenciális problémájának játékos, gyermeki, ugyanakkor mellbevágóan lényeglátó megfogalmazásaként is olvasható. A szöveg Én-je az Esthajnalcsillag „peremén” ül (tehát veszélyes, kiszolgáltatott, határhelyzetben) egy Te-vel. Az égitest szintén határhelyzetben van. A népi megfigyelések alapján, mint a neve is mutatja, először tűnik fel az esti égbolton, hajnalban pedig a legtávolabb marad látható, és így mindig a „másik szférára” (a világosban a sötétre, a sötétben pedig a világosra) utal, és tulajdonképpen ez a kettősség lesz a szöveg fő szervező elve: fény-sötét, magasság-mélység, én-te, lét-nemlét. Az égitest az első két versszakban különbözőképpen van megnevezve (hajnali csillag vs. vacsoracsillag), amely megnevezésbeli különbség a „Mi” (te meg én) világhoz való különböző viszonyulásait, vagy általánosabban az emberi életút különböző állomásait mutatja. Míg az első strófa hangulatát és képeit a bizakodás, az örömteli várakozás határozza meg: „várjuk a reggelt”, „harmatozó fény a házunk”, sőt, még a lelógó lábak „kalimpálása” is gyermeki önfeledtséget sugall, a második strófában ugyanezek a képek gyorsulnak fel kontrollálhatatlanul, és válnak fenyegetővé: „elsuhanó fény

a házunk”, „lessük az estét”, ahogy a lábak vidám „kalimpálása” is „reszketésbe” fordul át. A harmadik versszak tulajdonképpen ennek a szükségszerű bukástörténetnek a logikus végkifejlete, a fény és a hang hiányával végső soron az elmúlás élményét viszi színre: a „te meg én” itt már egyenesen azonosítódik az „éjbe bukó fényvel”, a harmadik sor sóhaját pedig a „földre bukó fényként” is azonosítható „te meg én” eltűnése és az azt követő némaság, pontosabban (mivel a csönd – lévén éppen az akusztikai jel hiánya – akusztikai jelként nem érzékelhető) a csönd (borzongató, mert ember nélküli) „ciripelő” akusztikai élménye zárja le.

Vagyis, csak egyetérthetünk Lapis József találó összefoglalójával: „Kovács András Ferenc úgy írja meg ezeket a könyveket, hogy ki-ki megtalálhassa benne a maga számára vonzó elemeket, legyen az bár a ritmus és a hangsor mámore, a jelentésrétegek gyönyöre, a kulturális távlat deleje vagy a jelenlét közvetlen bizsergése (...) a szövegek eltérő módon hidalják át a befogadási stratégiák és szokások közötti távolságokat, s funkcionálnak kompként, közvetítőként olvasói világok között.” (*Lapis*)

Maszkok, alakmások

Valószínűleg életkori sajátosságokból és a minket körülvevő technikai környezetből egyaránt következik, hogy a KAF-költészetnek egyik legkönnyebben tanítható és a középiskolásokat leginkább megragadni képes sajátossága az írói, költői alakmások vagy maszkok használata, amely a szerzőség, a kulturális megelőzöttségre vonatkozó irodalomelméleti kérdések mellett olyan, a gimnazistákat eredendően is foglalkoztató problémák átgondolását segítheti, mint a „Ki vagyok én?” kérdése, az önidentikusság, vagy a digitális, illetve valós térben történő szerepjátszás, amely problémákról a mai diákok saját tapasztalattal is rendelkeznek (pl. fiktív facebook-profilok stb.). A magyar irodalomban a hetvenes évektől, nem utolsósorban Weöres Sándor *Psyché* című munkája nyomán terjedtek el ezek az „alakmá-

sok” (pl. Baka István – Sztyepan Pehotnij, Esterházy Péter – Csokonai Lili, Parti Nagy Lajos – Sárbogárdi Jolán stb.), amely első sorban abban különbözik a hagyományos „álnevektől”⁵, hogy ezekhez a „posztmodern” alakmásokhoz vagy maszkokhoz⁶ sajátos, a „valódi szerzőtől” gyakran radikálisan eltérő vers- és formanyelv, sajátos, beazonosítható téma- és motívumrendszer, önálló nézőpont, nem ritkán pedig, mint KAF „alakmáinak”, „personáinak” esetében is, részletesen kidolgozott kerettörténetek, fiktív életrajzok és bibliográfiák is tartoznak. ez a fikciós keret egyrészt a szövegekhez mellékelt jegyzetekből, másrészt pedig magukból a versekből fejthető föl.

KAF számtalan alakmásából itt most csak néhányat van mód kiemelni: a legismertebb minden bizonnyal Lázary René Sándor, aki a fikciós keret szerint 1859. szeptember 17-én született Kolozsvárott, latin és francia szakos tanár volt, de hivatalnokként dolgozott, Marosvásárhelyen vagy Marossárpatakon hunyt el 1927-ben. A történet szerint a (valóságban sosem létezett) költő kéziratait KAF találja meg egy marosvásárhelyi ház padlásán, és ő az, aki igyekszik az életművet gondozni, közreadni, „kikutatni” Lázary életrajzát is.

Hasonlóan kidolgozott figura Jack Cole (*Kovács*, 2010b) is: a fiktív amerikai költő verseit KAF ’fordítja le’ (ezek tehát fiktív fordítások). Ráadásul a Jack Cole (fiktív) szerzői név a fikción belül is csupán művésznév, Jack Cole „eredeti” (szintén fiktív) neve John Coleman volt, és egy (szintén fiktív) erdélyi származású, 48-as szabadságharcos – később az amerikai polgárháborúban őrnagyi rangig emelkedő – Kálmáncsehy József ükunokája⁷.

⁵ Mint ismert, Mikszáth Kálmán például nem kevesebb, mint 135 különböző néven jegyezte publikációit (vö. *Németh*, 2013).

⁶ Természetesen ez sem csupán a posztmodern irodalom jellemzője: akár az Arany János által megszólaltatott „Vojtina” is ide sorolható. (Vojtina Mátyás egyébként valóban létező „költő”, helyesebben a korban ismert kocsmai versfaragó – mai, kissé anakronisztikus, mégis meglepően pontos kifejezéssel – afféle 19. századi slammer volt.)

⁷ Különösen szórakoztató, hogy a két fiktív életmű keresztezi egymást, ugyanis ugyanez a Kálmáncsehy

Mészáros Márton

Szintén önálló kötetben jelentek meg Alekszej Pavlovics Asztrov (fiktív) orosz költő versei és az életéről, költészetéről szóló (fiktív) életrajzi jegyzetek (Kovács, 2010a), amelyek nyilvánvalóan az orosz irodalomban való elmélyülést segíthetik (a név „Alekszej” tagja talán Puskinra, a „Pavlovics” talán Csehov nevére utalhat).

És tulajdonképpen ugyanebbe a körbe sorolható egy valóban létező újjörög költő, a világhírű Konsztandinosz Kaváfisz verseinek „fordítása” is, a Hazatérés Hellászból: Kavafisz-átiratok című kötet, amelybe a valóban létező Kaváfisz-versek fordításai mellé néhány saját maga által írt „Kaváfisz-vers” (fiktív) fordítása is bekerült. A kötet nagy vitákat váltott ki, mert sok, a KAF-életműben járatlanabb olvasó és kritikus nem vette észre (vagy nem akarta észre venni), hogy KAF a kötet végén maga is leplezte, melyek a saját és melyek Kaváfisz versei⁸.

Bármennyire szórakoztatóak is ezek a „maszkjátékok”, elsődleges funkciójuk KAF költészetében az, hogy gyakorlatilag végtelenné bővítsék a költő nyelv megszólalási lehetőségeit (vagyis a KAF-vers úgy is meg tud szólalni, mint egy VIII. századi kínai, és úgy is, mint egy XVIII. századi angol költő), azaz, képes ezen költészeti hagyományokkal termékeny párbeszédbe lépni. Mindez nagyban megkönnyíti KAF taníthatóságát – másfelől természetesen arra is alkalmas, hogy szem-

József, egyes Lázár-versek tanúsága szerint Lázár René Sándor nagybátyja volt, a két fiktív szerző: Lázár és Jack Cole tehát rokonságban állnak egymással. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a (fiktív) Lázár René Sándor (a fiktív) kerettörténet szerint „fordítója” a fiktív Fu An-kung VIII. századi kínai költőnek, a valóságban is létező Catullus-kori latin rétornak, Caius Licinius Calvusnak (akinek a valóságban egyetlen verse sem maradt fenn, ha írt egyáltalán verseket), a szintén fiktív későrenszánsz-kori Marullo Pazzino, valamint a XVIII. századi (fiktív) angol költőnek, Sir Andrew Blacksmithnek (magyarul: Kovács Andrásnak); akkor talán érzékelhetővé válik, milyen alaposan és játékosan felépített utalásháló alakul ki KAF költészetében.

⁸ KAF saját „Kavafisz-verseit” a kerettörténet szerint az a „Két athéni füzet” tartalmazza, amely a „Blacksmith-gyűjteményből” került elő: a Két Athéni Füzet akrosztikonja KAF, a Blacksmith-gyűjtemény pedig magyarul természetesen Kovács-gyűjteményt jelent.

besítse az olvasót a hagyományos „szerzőközpontú” irodalomfölfogás korlátaival...

Intertextuális kapcsolódások

Az intertextualitás kérdése, mely a KAF-költészetértelmezés meghatározó eleme, meglepően sok nehézséget, problémát okoz a tanításban, amit elsősorban a fogalommal kapcsolatos félreértések okoznak. Ez az általános problémakör is kitűnően megvilágítható KAF költészetén keresztül, a kérdések tisztázása után pedig – ahogyan utaltunk rá – számos izgalmas és megvilágító erejű összehasonlító elemzés alapja lehet. (Itt jegyzendő meg, hogy a kortárs vagy posztmodern irodalom és költészet tárgyalása az intertextualitás ismeretének hiányában gyakorlatilag lehetetlen). Saját tanítási tapasztalataim azt mutatják, az intertextualitás fogalma (egy egyszerű elméleti bevezető után és sok példával), könnyedén és jól érthetően tanítható, az alábbiakban erre igyekszem példát kínálni.

Kovács András Ferenc ezt írja PRO DOMO című versében:

*Csak én írok, versemnek hőse: semmi.
Vak úrnak voltál viselőse, Emmi -
vidám hasadban zsidó voltam s dán is,
csordult a számon vád, vér, vodka, ánizs...*

A strófa első sora láthatóan Babits A lírikus epilógja című versének híres első sorát idézi meg:

*Csak én bírok versemnek hőse lenni
első és utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versebe venni,
de még tovább magamnál nem jutottam*

Az intertextualitás jelenségét kissé felületes, de elterjedt nézet szerint a posztmodern egyik jellemző eljárásaként szokták leírni, mint afféle idézésteknikát, amelynek során a szerzők mások műveiből kiragadott mondatokat, esetleg hosszabb szövegrészeket használnak föl saját műveikben. Láthatjuk a fenti példából, hogy az intertextualitás nem szükségszerűen egyenes idézet, a két sorban

csupán a „csak én” és a „versemnek” alak azonos, sok olvasóban mégis felidéződhet Babits verse. Sőt, bár mindkét sor a versben megszólaló énről tesz kijelentést, éppen ellenkező dolgokat állítanak: A lírikus epilógja azt mondja, hogy csak ez az Én tud a vers hőse lenni, míg KAF szövege azt, hogy ez a versben beszélő Én, aki a verset írja, nem csak nem „hőse a versnek”, de egyenesen a semmivel egyenlő (aki azonban rejtélyes módon mégis ír). Jobban megérthetjük az intertextualitás jelenségét, ha így fogalmazzuk: az intertextualitás az a jelenség, amikor az olvasó a szövegben egy másik szöveg jelenlétét érzékeli. Fel kell hívnunk a figyelmet, hogy korántsem csupán megfogalmazásbeli, jóval inkább szemléletbeli különbség van a két definíció közt: míg az „idézés technika” azt sugallja, a szerző *rakja bele* az idézetet a szövegbe, amit aztán az olvasónak ki kell onnan olvasnia, a második definíció inkább azt, intertextualitásról csak akkor beszélhetünk, ha az olvasó saját műveltségének, korábbi olvasmányainak függvényében *intertextusként ismerte föl* az adott szövegrészt. Elképzelhető például olyan olvasó, aki nem ismeri fel A lírikus epilógjával való kapcsolatot, esetleg mert nem olvasta, nem emlékszik rá, vagy egyszerűen csak nem ugrik be neki, ez nem jelent szükségképpen *hibás olvasást*, csak azt, hogy a szöveg ezen regisztere számára nem fog megszólalni. Kovács András Ferenc szövegében például más, kevésbé nyilvánvaló intertextusokat is fölfedezhetünk: abból adódóan, hogy a szöveg hangja azt állítja magáról, hogy mielőtt megszületett volna, dán volt, akár a Hamletre is asszociálhatunk, de természetesen ez sem szükség szerű; az Én Hamlettel való azonosítása azonban természetesen új irányokba terelheti az olvasást. Mi haszna van ennek az eljárásnak? Az értelmezés szempontjából mindenekelőtt az, hogy összekapcsolja a két, illetve több szöveget, amelyek így egymás függvényében is olvashatók, és más szövegeket is bevonnak az értelmezés terébe. (Más megközelítések azt állítják, az intertextuális feszültséget akkor is érzékeli az olvasó, ha magát az intertextust nem ismeri föl, más-képp fogalmazva, nem az intertextus azono-

sítása, hanem idegenségének, idézettségének érzékelése a fontos.)

Mondhatjuk-e mindezek után, hogy az intertextualitás kifejezetten a posztmodernre jellemző jelenség? Semmiképpen sem, noha a posztmodern szövegek kétségkívül sok lehetőséget biztosítanak az intertextualitásközpontú értelmezések számára). Pápai Páriz Ferenc (1649-1716) például így határozza meg a paródia fogalmát: „Valamelly versnek követése, vagy azon, vagy más értelemmel” (Tarnai, 1990). Mint látható, Pápainál a fogalom nem a paródia mai (irodalmi mű, stílus tréfás, torzító utánezata), hanem általánosabb értelemben szerepel, mindazonáltal ez a fogalom talán nem is áll olyan távol attól, amit intertextualitásnak nevezhetünk. Sőt, ha figyelembe vesszük, hogy gyakran formai vagy tematikus hasonlóságok is létrehozhatnak intertextuális kapcsolatot, kijelenthetjük, hogy az intertextualitás az irodalmi szövegek olvasásának szükségszerű velejárója.

Az alábbiakban tehát, ha csak jelzésszerűen is, arra igyekszem példákat mutatni, hogy egyes középiskolai tananyagban szereplő szerzők szövegei kapcsán mely KAF-szövegeket lehet, érdemes megvizsgálni, és ezekkel összefüggésben mely, a tudományos diskurzus és a középiskolai oktatás számára egyaránt izgalmas problémák vethetők föl. A javaslatokhoz rövid mintaelemzéseket is készíttettem.

(Arany János: *Vojtina ars poétikája*, József Attila: *Emberek, Favágó, Tiszta szívvel*)

Kovács András Ferenc
J. A. szonettje⁹

Gallyát töröm csak, mert a töve vén:
nem dönthető a korhadt líra fája –
vak föld alá nő visszas koronája,
s a szó a szájban senki: jövevény.

⁹ Az elemzés nagyban támaszkodik H. Nagy Péter jóval részletesebb tanulmányára (H. Nagy, 2000). Az itt olvasható elemzés hosszabb változatát a Mai magyar irodalmi olvasókönyv című kötetemben közöltem először (vö. Mészáros, 2010).

Mészáros Márton

Megköt, felold a vándor szövevény –
hű mindenségben szétfutó gyökérszet
göröngyeként ha pörgök, hörgök, érzek:
a dallam nem változtat szövegén.

De van szöveg, mely falsít dallamán –
őszintébb volna ölni vagy rabolni...
S a lélek dúdol: kába, gyatra holmi.

De mindezt mintha másról hallanám:
nem a valót, csak annak én-imázsát,
mint földöntúli lombok roppanását.

A J. A. szonettje igen világosan mutatja meg a magyar posztmodern költészet hagyományhoz való viszonyát. A cím egy J. A. monogramú szerzőtől eredezteti a verset, amelyet a monogram feloldásában érdekeltté tett olvasó valószínűleg a József Attila névvel helyettesít be. Ez a feloldás azonnal kétségekhez is vezet: tulajdonképpen ki is írja a verset, Kovács András Ferenc vagy József Attila? Melyik költői hang beszél a szövegben? Az első strófa intertextusa megerősíti ezt az azonosítást, a „gallyát töröm csak, mert a töve vén” sor ugyanis a legtöbb olvasóban József Attila Favágó című versét idézheti fel: *„Ejh, dönts a tőkét, ne siránkozz, / ne szisszenj minden kis szilánkhoz!”* Míg a Favágó a töke szó két lehetséges jelentése révén (‘a fa töve’ illetve ‘gazdasági töke, pénz’) politikai tette hívja föl olvasóját, sőt lehetségesnek is tartja a töke kidöntését (a tőkésosztály megdöntését), KAF szövege csak „gallyak tördelésére” vállalkozik. A „korhadt líra fájának” kidöntése a költészeti hagyomány alapvető megújításának lehetőségét ígéri, ez azonban a szöveg logikája szerint két (egymással összefüggő) okból is illúzió. A „líra fája” legalább akkora gyökérszettel rendelkezik, mint a felszín fölött látható fa (vak föld alá nő visszasz koronája); a lírát megújítani szándékozó költőnek csupán „jövemény” szavak állnak a rendelkezésére: éppen a költői tradíció által ráhagyományozott szavak, annak a tradíciónak a szavai, amelyet megújítani, „megdönteni” igyekszik.

A második strófában újabb József Attila-intertextusokra figyelhetünk föl, ezúttal az

Emberek című szonettből: *„Kibomlik végül minden szövevény. / Csak öntudatlan falazunk a gaznak, / kik dölyffel hisszük magunkat igaznak / A dallam nem változtat szövegén.”* A J.A. szonettjében az Én a költészeti hagyomány, „a mindenségben szétfutó gyökérszet” foglya, nemhogy kibontaná ezt a „szövevényt” hanem éppenséggel feloldódik benne. A harmadik strófa is jól példázza ezt a feloldódást, hiszen az Én továbbra is József Attila-intertextusokban képes csak megnyilvánulni, a Tiszta szívvel idézve meg: *„Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök”.*

Az értelmezés elején fölített kérdés, „kinek a szövegét olvassuk?”, egyre kevésbé válaszolható meg, a József Attila-intertextusok gyakorlatilag kiszálazhatatlanok KAF szövegéből. Az a költészeti hagyomány azonban, amelyben a KAF-szöveg Én-je feloldódik, nem szűkíthető kizárólag József Attila költészetére. A negyedik strófa még inkább megnehezíti a szövegben megszólaló hang azonosítását: „nem a valót, csak annak én-imázsát” sor ugyanis Arany János Vojtina ars poétikája című versének híres sorait értelmezi újra: „Nem a való hát: annak égi mássa / Lesz, amitől függ az ének varázsa.” Míg Arany versében az „égi más” pozitívan értékelendő a valósághoz képest: valamiféle „valóság fölötti”, transzcendens tökéletesség biztosítja a költészet sikerét, KAF-nál az „énimázs” a „valóhoz” képest egyértelműen negatív: a költészetben megnyilvánuló hangnak csupán (például a költői tradícióból rámaradt) maszkok állnak a rendelkezésére, amely mögött valójában nincsen semmi. Innen olvasva pedig a J.A. monogram eddig biztosnak tűnő azonosítása is megkérdőjeleződhet, Arany János monogramja ugyanis A.J. (J.A. visszafelé olvasva), AMI végképp ellehetetleníti a szöveg eredetének meghatározását.

(Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség*)

Kovács András Ferenc: **VERSFORGATÓ-
KÖNYV. MUNKAFILM**¹⁰

¹⁰ Az elemzés részletesebb változatát az *Alsóik a fény* című kötetben közöltem (vö. Mészáros, 2010).

Kovács András Ferenc:
VERSFORGATÓKÖNYV. MUNKAFILM
Gulyás Gyulának szeretettel

Elmondanám talán
Így szinte kosztolányis.
Te közben észrevétlen,
Kigyúlt az égi műszer,
De más kéz forgat engem,
Mit ér a pusztára létre

Hogy is kezdjem, barátom?
A Székely Vértanúknál,
Hol Fannistul, Julistul,
Élek, s hűlt éveim, mint
Földoldódnak kesernyés
Nyelek, s az életíró

Nem is tudom, de olykor,
Lefilmezel, meséltetsz
S megint habozni készítesz
Pedig fölösleges, mert
Vidékies valónkba,
Mintsem fölfogni képes

Hogy is mondjam? Szavam sincs,
Mint múlik kétezerégy,
Lehet, bevallhatom majd,
Fényévekben rokon,
Hogy voltom csak potom folt
Mely messzicsillanó

Elsiklik válaszom...
Minden szavam kitérő —
Ragyogni fárad arcom,
Uram, villants vakut!
Maradt időnk! Csapongunk
Bár senki sem lapoz ránk

Sosem tudhatni... Mégis
Ha rámfigyel, ha hallgat,
Mely megfakult, kiégett,

Nézd csak, feléd beszélek,
Akár lejárt, lejátszott,
Kazetta — nézd meg ismét
Ha mit ma látsz, az egyszer
És ürbe szállt mozikban
S minden képsort a gépész
Hisz meghívott, miként én,

neked. Ha még nem unnád.
Szavakban képanyag van.
ha itt vagy, tedd a munkád:
vesz már a gép az agyban...
s hiába kérdezed
vont nyelvi vértézet?

Te ismered lakásom
s tudod, hogy szent a helyszín,
könyvekkel egy rakáson
kávében zsenge tejszín,
éjek setét levében
sincs egyre véleményem.

ha megjössz átutazván,
magunkról, drága testvér,
a lélek bányáit hasznán —
több Párizs, Prága, Pest fér
s több vérző, víg pofon,
egy érző mikrofon...

ha épp megkérdesz:
s miképp telt kétezer?
tán tíz év múlva, bátyám,
míg elszívsz egy szívart,
a mennybolt zsúrkabátján,
konfettivel kivarrt...

Bocsásd meg enyhe bliccem,
perc megszalad, fut óra,
s fejem kezemre biccen...
Pár pillanat-fotóra
kedélyes, halk dumában,
a képes albumában.

jobb volna néha félnem,
ha lát e néma filmen,
már-már szakadni véled.

ha védtelen beszélek,
s forogni újra föltett
a mély azúrt s a földet!
a végtelenbe széled,
villogni kezd a portál,
örömmel visszapörget,
kinek nézője voltál.

Mészáros Márton

A témáját és formáját tekintve egyaránt meglehetősen különös Versforgatókönyv. Munkafilm (*Kovács*, 2006. 59–60. o.) a vizualitás technicizáltságát tematizálva éppen a szöveg beszélőjével való „együttlátás” képességét, lehetőségét vonja meg olvasójától. Az elemzés során így lehetőségünk van reagálni korunk mediális változásaira, például arra, hogy a valóság számunkra gyakran nem közvetlen élményekben, hanem mediálisan, filmen, interneten közvetített, technikailag előállított – ezért manipulálható – képekben tárul föl. A Versforgatókönyv. Munkafilm olyasfajta kettős címadás, amely az életműben egyáltalán nem jellemző, ahogyan a cím mindkét tagja szokatlan szöösszetételek eredménye (ha a versforgatókönyv szöösszetétel nem egyenesen mediális oximoron, hiszen forgatókönyvet jellemzően nem versekhez, hanem filmekhez szokás készíteni). A cím alatti ajánlás pedig első olvasásra mintha inkább az új kötetekben egyébként nem ritka alkalmi költemények sorába utalná a szöveget¹¹. A szöveg – egyike a KAF-nál feltűnően kevés Kosztolányi-parafrazisnak¹² – mind az általános beszédhelyzet, mind a gyakorlatilag megkerülhetetlen intertextusok révén a Hajnali részszegséget (*Kosztolányi*, 1975. 444–447. o.) idézi. Amennyiben a Versforgatókönyvet a Hajnali részszegség értelmezéseként fogjuk föl, nem csupán azt kell előzetesen kiemelni, hogy KAF szövege a Hajnali részszegség (természetesen a Kosztolányi-recepció által is igen gyakran emlegetett) látványközpontúságára koncentrálnak, de azt is, hogy KAF verse az egyébként mindkét szövegen végrehajtható, a vizualitással is összefüggésbe hozható önreflexív olvasat lehetőségére is ráirányítja a figyelmet. Egy ilyen olvasat

szerint a Hajnali részszegségben az ablakon kitékintő alak számára feltáruló égbolt látványa, valamint a csillagok rá visszairányuló tekintete indítja el a „transzcendens” élményt, valamint az a vágya is a vizualitásban gyökerezik, hogy kommunikálja, verbalizálja azt: „*de pattanó szívem feszítve húrnak / dalolni kezdtem ekkor az azúrnak*”. A dal, a húr megjelenésének okán az így elhangzó dal, akár általában a lírával, konkrétan a pedig a Hajnali részszegség című szöveggel is azonosíthatóvá válik, a lenyűgöző látvány tehát a dalolás, versírás vágyát váltja ki az addig passzívan szemlélődő alakból. A Versforgatókönyv ezzel párhuzamos önreflexív olvasatában, a Hajnali részszegség transzcendens élményével éles ellentétben, egy nagyon is profán aktust, egy filmforgatási szituációt mesél el. Az E/1-gyel jelölt alakhoz egy vendég érkezik, aki valamilyen okból filmre veszi a vendéglátóval folytatott beszélgetését (a harmadik strófa tanúsága szerint ráadásul rendszeresen). A Versforgatókönyv végső soron ennek a forgatásnak, és az ezt a forgatást elbeszélő versnek a forgatókönyve, ez a forgatókönyv jellegéből adódóan azonban nem leíró (a Hajnali részszegséggel szemben nem az élmény lejegyzését szolgálja) hanem előíró, az E/1-gyel jelölt alak mintha uralni, irányítani akarná azt a filmet, amely róla készül, és amelyről a verset írja. Míg a Hajnali részszegség célja a látvány kiváltotta élmény írásos rögzítése, a Versforgatókönyv a látvány előzetes szöveges irányítását kísérli meg. (Kosztolányi szövegében a dal írásos rögzítése a végső állapot¹³, míg KAF-nál, lévén szó forgatókönyvről, a szöveges rögzítés eleve csak egy olyan köztes fázisként jelenik meg, amelynek végcélja éppen nem nyelvi produktum, hanem egy film.)

Miközben a látvány rögzítésének több technikai médiuma is folyamatosan megjelenik a szövegben, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a vers kiindulópontja egy szóbeli közlés („Elmondanám talán neked. Ha még nem unná”), lényegében a nyelvet is a vizualitás közvetítésé-

¹¹ Gulyás Gyula, az ajánlás címzettje dokumentumfilm-rendező.

¹² Noha a kötet címe, Álmatlan ég, nyilvánvalóan szintén a Hajnali részszegségre utal. Ugyanitt jegyzendő meg, hogy ez a dolgozat Hajnali részszegség értelmezésére – különös tekintettel a vers recepciójának alig feldolgozható mennyiségére (talán elég itt csak a 2010 áprilisában Szabadkán megrendezett Hajnali részszegség-konferencia mintegy negyven előadására utalnunk) – természetesen nem vállalkozhat, ahhoz legjobb esetben is csak némi hatástörténeti adalékkal járulhat hozzá.

¹³ Az, hogy az én az írásos lejegyzést választja, mintha a szóbeli közlés hallgatójának eleve feltételezett érdeklődésével is összefüggésben lenne.

re alkalmas médiumként tételezve: („Szavakban képanyag van”). A két versben a szóbeli közlés címzettjének státusa különböző: míg a Hajnali részegség E/2-jel jelölt hallgatója passzív, mint ha csak a beszédszituáció imitálása miatt lenne fontos, a Versforgatókönyv „Te”-je aktív, az ő kérdéseire válaszol a „hang”, az ő tevékenységéhez íródik a forgatókönyv, sőt, tulajdonképpen ő a látvány rögzítésének autentikusabb felelőse (ami a nyelv tulajdonképpeni közvetítőképeségének elégtelenségével függ össze). Jól mutatja ezt a pozícióbeli különbséget az „Ám a gép az agyban zörgött tovább”, valamint a „*Kigyúlt az égi műszer, vesz már a gép az agyban...*” sorok összetevése: míg Kosztolányinál az agyban lévő gép az E/1-hez, KAF szövegében az E/2-höz kapcsolódik, a gép itt már egyértelműen a kamerára utal. Kosztolányi szövege a megszólítások révén végéig fönntartja az E/2 személyű beszédszituációt, a Versforgatókönyvnek csupán az első öt strófájában tűnik egyértelműen meghatározhatónak a beszéd címzettje, a hatodik versszak azonban elbizonytalanít: az E/1-gyel jelölt alak ugyanis az ötödik strófa végén elalszik (éles ellentétben a Hajnali részegség álmatlanságával), majd kilépve a forgatókönyvből az eddigi beszédpartnerrel közösen készített film E/3-mal jelölt nézőjének reakcióit próbálja meg elképzelni:

Sosem tudhatni... Mégis jobb volna néha félnem,
Ha rámfigyel, ha hallgat, ha lát e néma filmen,
Mely megfakult, kiégett, már-már szakadni véled.

Az utolsó strófa hangsúlyos aposztrofikus gesztusával ezután már ez a néző szólítódik meg E/2-ként: „Nézd csak, feléd beszélek, ha védtelen beszélek”. A nézőt azonban éppen a Kosztolányi-szöveg fényében nem azonosíthatjuk a Kosztolányi szövegében megjelenő transzcendenssel, hiszen míg a Hajnali részegségben a beszélő/író alak az azúrhoz kezd el dalolni, KAF nézője kívülről tekint az azúrra is („nézd meg ismét a mély azúrt, s a földet!”).

A szöveg zárlata legalább annyira enigmatikus, mint a cím: a 'forgatókönyvíró – operatőr – néző' hármas egy újabb elemmel bővül, a gépésszel, aki folyamatosan újrajátssza a filmet. A versforgatókönyv eredménye tehát a kazetta,

amely az „Én” életével azonosítódik, és amely a szöveg értelmében erőteljesen rá van utalva valamiféle rögzítésre (aminek mediális státusa roppant ellentmondásos, hiszen egy olyan némafilm, amelyen folyamatosan beszélnek, és amit valaki hallgat). A leglényegesebb különbség tehát a Hajnali részegséghez képest éppen a tekintettel van kapcsolatban. Míg a Hajnali részegség Hangja a csillagok időtlen tekintetétől (autentikusként megélt) transzcendens élményhez jut, KAF-nál az operatőr-újrajátszható kazetta- gépész túltechnikizált és túlközvetített, ám feltétlenül igényelt rögzítettség, valamint az alig azonosítható megszólítottak okán nem képes ilyen élményhez jutni.

(Pilinszky János: *Halak a hálóban, Őszi vázlat, Apokrif stb.*)

Kovács András Ferenc:
*András evangéliuma*¹⁴

- 1 Kezdetben volt a sírás:
zord köveké a szélben,
friss kerti fáké - a fény
forró kardja ha zúgott.
- 2 Nyüzsögtek ott, vergődtek
városok, mint hálóban
halak: hiú világba
vetettek miként magok.
- 3 Mert így szórattatunk szét.
- 4 Sosem leszünk bölcsebbek,
jobbak, halhatatlanok:
minden eltöröltetik.
- 5 Három vagy négy véletlen
kézvonás: pusztában írt
gazdátlan szép nevek - a
többi névtelen homok.

¹⁴ Az elemzés részletesebb változatát az *Alsózik a fény* című kötetben közöltem (vö. *Mészáros*, 2010).

6 Írás vagyunk s a kéz, mely
eltöröl - mintha a föld
fáradt hátát simogatná.

7 Mit írtam a porba,
mit? S miért tüntettem el?
Tüzeknek üdvét, bűnjelét:
vak angyaloknak énekét?

A vers nem csak hangulatában, de hermetikus, tárgyias jellegében is emlékeztet Pilinszky költészetére, a cím mintha az Apokrifra utalna (lévén a Bibliában nem szereplő, tehát „apokrif” evangélium), egyes képei konkrétan is a Halak a hálóbant idézik meg, míg a nagyon egyértelmű bibliai utalások szintén távolabbról kapcsolódnak Pilinszky-vers világához. A szöveg egy KAF-nál meglehetősen gyakori, mégis nehezen azonosítható alakzattal kezdődik: „Kezdetben volt a sírás”. A sor nyilvánvalóan megkerülhetetlenül fölidézi János evangéliumának kezdő sorát: „Kezdetben volt az Ige”, és az Ige testé lett. A szöveg azonban a hasonló hangzás révén egy harmadik elemmel is kibővíti az alakzat hatókörét: a legtöbb olvasó számára a kezdetben volt az írás sort is bevonja az értelmezésbe. Ez az alakzat azért tehet szert kitüntetett jelentőségre, mert három olyan elemet (Ige – írás – sírás) képes egyetlen alakzatba sűríteni, amelyek (szemantikailag) a leg hangsúlyosabban szembesítenek a költői nyelv medialitását érintő vitákkal, hiszen a „kezdetben” kifejezés, (a János evangéliuma értelmében is) a legvégső, illetve legelső eredetre vonatkozik (hogyan tudniillik a kimondott, vagy a leírt szó élvez-e elsőbbséget).

A sírás szó használatával azonban első ránézésre megkerülhetőnek tűnik az elsőbbség kérdése, a szöveg ugyanis a sírás révén a nyelvnélküliségben határozza meg kezdőpontját. Az ötödik strófától kezdődően már szövegszerűen is az írás kerül a középpontba, a záróstrófa pedig mintha újra a kezdőstrófa mediális kétségei közé vezetné vissza az értelmezőt.

A hatodik versszak meghatározatlan többes szám első személyrel jelölt „hangja”, saját magát és a meghatározatlanságból adódóan végső

szoron akár a teljes teremtett világot is az írással azonosítja: „írás vagyunk”. Erről az egyébként rögtön ki is törölődő (írott) szövegről a hetedik strófában az derül ki, hogy valószínűsíthetően „vak angyaloknak énekét” rögzítette. (Az azonosítások láncolatában tehát a világmindenség egy olyan azonnal kitörölődő szöveggé válik meghatározhatóvá, amely egy már korábban följegyzett, illetve esetleg megszóltatásra váró éneket tartalmazott. KAF szövege sem a porba írt szöveg tartalmára vonatkozóan, sem pedig a kitörölés cselekvőjére, annak motivációira nézve nem szolgál biztos információval. Az angyalok porba írt énekének rejtélyessége, kétségessége így azt a szintén a János evangéliumában leírt történetet idézheti meg, amikor Jézus egy a farizeusokkal folytatott vitában, válasz helyett a porba ír. A történet annál is inkább rejtélyes, mert a Biblia szerint ez az egyetlen olyan alkalom, amikor Jézus nem beszél, hanem ír (sajátos módon azonban, a KAF-szöveghez hasonlóan, nem tudjuk meg, hogy mit.) A legerjedtebb értelmezések szerint pontosan ugyanazt írja, amit utána mond: „Én sem ítélek el téged, menj el és mostantól fogva többé ne vétkezz.” Innen nézve nem zárható ki, hogy az eltüntetést pontosan a feljegyzés tökéletlensége teszi szükségesszerűvé, hiszen a tökéletesség egyedül Isten sajátja; a szöveg eltörlésével viszont az angyalok éneke is hozzáférhetlenné válik, és végső soron a kezdő, nyelvnélküli állapot áll újra elő, amely újra csak szóbeliség és írásbeliség egymásra utaltságát erősíti meg. Innen nézve a „kezdetben volt a sírás” sor legérdekesebb sajátossága éppen az, hogy miközben az sírás-írás alakzatában az akusztikai hasonlóság okán éppen a hangzás elsőbbségére irányítja a figyelmet, szemantikai szinten pontosan ennek ellenkezőjét, vagyis az írás elsőbbségét állítja.

Függelék: összehasonlító elemzésre javasolt szövegek

Zárásként, összegzés helyett csupán felsorolás-szerűen és a teljesség igénye nélkül szeretnék javasolni néhány konkrét, a középiskolai oktatás menetébe is jól beilleszthető összehasonlítási, elemzési lehetőséget. A felsorolásból jól látható,

hogy szinte alig akad olyan, a középiskolában tanított költői életmű (talán Szabó Lőrinc és Petőfi kivételével), amelynek vizsgálatához KAF költészete ne kínálhatna újabb szempontokat. A jelzett KAF-versek túlnyomó többsége elektronikusan is hozzáférhető a Digitális Irodalmi Akadémián (www.dia.hu), a Kovács András Ferenc digitalizált művei menüpont alatt.

Gilgames: *Nászének, égetett agyag*

Szophoklész: *Antik tragédia*

Horáciusz: *Költözködés – Horácz után szabadon, Posztumusz Horácz 1999-ből*

Catullus: *Salve, o venusta Sirmio (Catullus az Írók Boltjában), Catullus a múzeumkert kutyáiról*

Dante: *Szélnek eresztett menazsériák, Sestina a költészet állapotáról*

Villon: *Ballade de la grosse Raison, Villoni sok feredések, Pótdal. Picinyke testamentum*

Janus Pannonius: *Gúnyirat Andreas Transylvanus ellen, Ungheretto-parafázis*

Balassi Bálint: *Embléma ennen magáról, „Borivóknak való”, Balassi-villanella, Valahány víg sírvers, Tört futamok citerára, Kiket Júliáról szerzett, Az Balassa nótájára*

Cervantes: *Marosvásárhelyi sorsok*

Shakespeare: *Az ötvenötödikre, Marosvásárhelyi sorsok, Epilógus a Fattyúdalokhoz, William Shakespeare közöttünk, Északi színház, Színház az egész..., Lear király Cordeliához, Claudius király, Eléggé drámai jambusok, Ophelio Barbaro búcsúzik, A mintajambus egyre drámaibb, Will Shakespeare síremlékére, Shakespeare: Athéni Timon, W. SH eladja könyvtárát, Prospero-credo, Porospero-prológus, Shakespeare a Globe-től búcsúzik, Shakespeare: Prospero elköszön stb.*

Károli Gáspár: *Öreg Biblia margójára*

Szenczi Molnár Albert: *Psalmus Transsylvanicus*

Zrínyi Miklós: *Invocatio ennen magához, Császári freskók, tévéhiradók, Summáya*

Goethe: *Bécsi lócit*

Csokonai Vitéz Mihály: *Csokonai-rögtönzés, némileg átigazítva, Háfiz sírhalma mellett, Köröcskéző maszkabál, „Ember és polgár leszek...”*

Berzsenyi Dániel: *Ezredévi ódák, Ouverture. Tzimbalom-dall, Óarany óda, Berzsenyis, antik*

Keats: *Poéták egymás közt, Keats alig finomkodik*

Puskin: *Románc, orosz románc*

Kölcsey Ferenc: *Kölcsey Ferenc lehajtja fejét*

Vörösmarty Mihály: *Lear király Cordeliához, Vörösmarty visszhangján, Rhapszódia három rajzolatban*

Petőfi Sándor: *Önarc kétezer négy nyarán*

Arany János: *A nyelszi bárdolatlanok, Új walesi bárdok, Arany János azt üzente*

Madách Imre: *Arany János azt üzente*

Charles Baudelaire: *Sursum corda, Vaugirard. Adybandi Párisban, Prológ az olvasóhoz*

Rimbaud: *Rimbaud Etiópiában, Hős dalnokok historikus karéneke az überallesbadeni Tapstéren*

Verlaine: *Lázár úr Párisban*

Tóth Árpád: *Nyugatos fantáziák*

Babits Mihály: *Pro domo, Egy lírikus epilógja, Babits Mihályhoz, Messzebb... messzebb..., Szüreti ének, Babitsolás*

Ady Endre: *Új magyar Messiások, Kései Ady. Fragmentum, Új Nyugat, A lóvátett válaszol, Vaugirard. Adybandi Párisban, Vásárban voltunk adtak-vettek, Csucsai fénykép: Ady-zsoltár*

Kosztolányi Dezső: *A szegény kis színidirektor panasza, Kosztolányi-stíl, Álmatlanság, Kosztolányi Vásárhelyen, Kosztolányi japánokat műfordít, Hommage à Kosztolányi, Hajnali tétlenség*

Juhász Gyula: *Szegedi költők*

József Attila: *J. A. kalapja, József Attila haja lángol!, J. A. disznaja, Szabadvendég, Bírálómhoz. Születésnapomra. Plágium! Szárszói variációk, „Ember és polgár leszek...”, Reminiscencia, Néhány hamis medaillon,*

T. S. Eliot: *Ballade de la grosse Raison, Noctes Atticae*

Radnóti Miklós: *Radnóti-változatok*

Illyés Gyula: *Nem lesz elég*

Pilinszky János: *Pilinszky-portré. Lectio, Apokrif testamentum*

Áprily Lajos: *Pictura et sententia*

Dsida Jenő: *József Attila haja lángol!, Búcsú az angyalítól*

Weöres Sándor: *Weörescento, Weöres foreweö, Weöres a Mester, Lözurnál dö Lüniver*

Füst Milán: *Kielt artista füstölög magában*

Felhasznált irodalom

Banyó Péter, Csányi Dóra, Edinger Katalin és Kovács Eszter (2005, szerk.): *Friss tinta: Mai gyerekversek*, Csimota – Pozsonyi Pagony, Budapest.

H. Nagy Péter (2000): *A szöveghatárok feloldódása*. In: Bednics Gábor, Bengi László, Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák

Mészáros Márton

- Mihály (szerk.) *Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Harmath Artemisz (2013): *Szüntelen jóvátétel*, Helikon, Budapest, 36–52.
- Korpa Tamás, Mészáros Márton, Porczio Veronika (2017, szerk.): *KAF-olvasókönyv*, Fiala Írók Szövetsége, Budapest.
- Kosztolányi Dezső (1975), Hajnali részegség. In: *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött versei*, Szépirodalmi, Budapest, 444–447.
- Kovács András Ferenc (2000): *Miénk a világ*, Polis, Kolozsvár.
- Kovács András Ferenc (2003): *Vásárhelyi vásár*, Koinónia, Kolozsvár.
- Kovács András Ferenc (2005): *Víg toportyán*, Koinónia, Kolozsvár.
- Kovács András Ferenc (2006): Versforgatókönyv. Munkafilm. In: Kovács András Ferenc *Álmatlan ég*, Éneklő Borz, Kolozsvár 59–60.
- Kovács András Ferenc (2007): *Hajnali csillag peremén*, Magvető, Budapest.
- Kovács András Ferenc (2010a): *Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatéka*, Bookart, Csíkszereda.
- Kovács András Ferenc (2010b): *Jack Cole daloskönyve*, Magvető, Budapest.
- Kovács András Ferenc (2015): *Egerek könyve*, Magvető, Budapest.
- Lapis József (2017): *A kortárs magyar gyereklíra*. In: Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Mészáros Márton és Szekeres Nikoletta (szerk.) *Mesebeszéd*. Fiala Írók Szövetsége, Budapest.
- Lapis József (é.n.): *Mauzológiai mélyfúrások*. URL: http://www.szifonline.hu/?cikk_ID=426.
- Mészáros Márton (2010): Az olvashatóság – hallhatóság – láthatóság határesetei Kovács András Ferenc költészetében. In: Bednancs Gábor (szerk.) *„Alszik a fény”*: *Kosztolányi Dezső és Csáth Géza művészete*, FISZ–Ráció, Budapest.
- Mészáros Márton (2010): *Mai magyar irodalmi olvasókönyv*, Hatágú Síp Alapítvány, Budapest.
- Németh Zoltán (2013): *Álnév és maszk*. Líceum, Eger.
- Tarnai Andor (1990): A paródia a XVI–XVIII. századi Magyarországon, *Irodalomtudományi Közlemények*, **94.** 4. sz., 444–469.

‘Árdeli dallamok’. Possibilities of perception of KAF in education

The works of KAF being included in the curriculum of public education provides a number of opportunities for those experimenting with it. It can however pose also some questions that would be hard to ignore. The difficulties most probably come from the fact that there is insufficient connection between the terminology (and especially the basic focus on problems) used in public education and in scientific literature. While the KAF text seems to be open for discussion with theoretical questioning, it is difficult to approach with the literature theory focusing on the author, which is used in public education. It is a common problem that there is no time to discuss contemporary poetical tendencies in detail. However, this is not necessarily an obstacle, but might provide an opportunity to create a connection between the two ‘spheres’ and the two approaches to literature – and for this, the poetry of KAF can be the best candidate. We can basically consider KAF’s poetry can be a basis of comparison for all important topics, periods and oeuvres of other poets. Such comparisons with contemporary literary phenomena can help the understanding of the stylistic, poetic or rhetorical characteristics of a certain poet or literary period as much as bringing contemporary Hungarian poetry (meaning literary works that are linguistically and culturally closer to the readers and students) to life. This study evaluate those aspects that make the teaching of KAF’s poetry possible to teach even in public education: the issue of nursery rhymes, poetical “masks” and images and intertextuality and with an appendix: some actual texts recommended for comparative analysis (which can be fit into the high school curriculum).

Keywords: *childrens poetry, intertextuality, mask, contemporary Hungarian poetry, Kovács András Ferenc*

Mészáros Márton (2017): Árdeli dallamok – A Kovács András Ferenc-olvasás lehetőségei a közoktatásban. *Gyermeknevelés*, **5.** 3. sz., 101–114.